

بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های درسی ایران

حسن بشیر*

چکیده

آموزش مدرسه‌ای یکی از مهم‌ترین پایه‌های آموزشی هر کشور است. کتاب‌های درسی نیز پرکاربردترین رسانه آموزشی در هر کشور از جمله ایران است. این مقاله حاصل پژوهشی است که درباره بررسی شاخص‌های مربوط به «همت» و «کار» در کتاب‌های دوره ابتدایی و راهنمایی تدریس شده در مدارس ایران و به روش تحلیل محتوا انجام شده است. واحد تحلیل را در این پژوهش «جمله» در نظر گرفته‌ایم. یافته‌ها حاکی از آن است که متغیر «خیرخواهی و کمک» به همراه «جدیت و تلاش» و زیرمجموعه‌های آن که در کل می‌توان به مثابه «همت» و «کار» مطرح کرد، در کتاب‌های درسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی در مقایسه با سایر ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی بیشترین فراوانی را دارند. همچنین در کتاب‌های فارسی در هر دو مقطع تحصیلی فوق، فراوانی اشاره به ارزش‌های اخلاقی در مقایسه با سایر کتاب‌های درسی بیشتر بوده است.

واژگان کلیدی:

کتاب‌های درسی ابتدایی، کتاب‌های درسی راهنمایی، شاخص‌های ارزشی همت و کار، تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مدارس ایران.

❖ مقدمه

جوامع انسانی از آغاز تا کنون همیشه با مقوله آموزش و پرورش همراه بوده است. زمانی که هنوز مدارس جدید راه اندازی نشده بود، بیشترین سهم آموزشی فرزندان متعلق به والدین بود. کودکان با ارتباط مداوم، تجربه و مشاهده مستمر، آداب و رسوم زندگی را به تدریج می‌آموختند و راه تعامل با محیط اطراف خود را فرامی‌گرفتند.

اما با گسترش جوامع و پیچیده‌تر شدن زندگی، وظیفه تعلیم و تربیت فرزندان دیگر نمی‌توانست تنها از سوی خانواده‌ها انجام گیرد. لذا خانواده بخش مهمی از این وظیفه را به عهده افرادی به نام معلم یا مربی قرار داد. این افراد در طول زمان و با کسب تجربه، در هر جامعه، نهاد اجتماعی آموزش و پرورش را تشکیل دادند. مؤسسات تربیتی یا به طور کلی نهاد اجتماعی آموزش و پرورش در هر جامعه مسئولیت اساسی برنامه‌ریزی و سازماندهی عقلانی فرصت‌های تربیتی و فعالیت‌های آموزشی را بر عهده دارند (یارمحمدیان، ۱۳۷۷: ۹۱).

نظام‌های آموزشی هر کشور که پایه‌های اصلی آن در مقاطع قبل از دانشگاه شکل می‌گیرد، دارای رویکردهای مختلفی بوده که مهم‌ترین آنها، چگونگی بازنمایی ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی برای تربیت افراد جامعه است. شناخت ارزش‌های حاکم بر نظام آموزشی هر کشور می‌تواند ما را به شکل‌گیری ساختارهای فرهنگی به‌ویژه خُرده‌فرهنگ‌های حاکم بر جامعه رهنمون سازد (محسنیان‌راد، ۱۳۷۷).

یکی از روش‌های مناسب برای دستیابی و کشف ارزش‌های حاکم بر کتاب‌های درسی از جمله مسائل مربوط به «جدیت و همت» و «تلاش و کار» که به شکل خاص مورد توجه این مقاله است، به کارگیری روش تحلیل محتواست.

تهیه‌کنندگان کتاب‌های درسی و برنامه‌ریزان به دلیل یافتن روش‌های بهتر در تدوین کتاب‌ها، موضوع تحلیل محتوای درسی را به عنوان روشی در بررسی کتاب‌های آموزشی پذیرفته‌اند تا بر اساس آن بتوانند معیارهای مطلوب کتاب‌های درسی را مشخص کرده و نارسایی‌های کتاب‌های درسی را تعیین کنند (واشقانی‌فراهانی، ۱۳۷۹: ۸).

بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های ... ❖ ۴۹

همان‌طور که گفتیم، یکی از مهم‌ترین اهداف نظام آموزشی هر کشور، رشد و گسترش ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی آن جامعه است. با توجه به هدف این مقاله و برای دستیابی به مفاهیم مدنظر، همه کتاب‌های درسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی (کتاب‌های درسی ابتدایی و راهنمایی، ۸۸ - ۱۳۸۷) را که مرحله آغازین آشنایی کودکان و نوجوانان با آموزه‌های اجتماعی و اخلاقی است، تحلیل کردیم.

یکی از سؤال‌های اصلی این پژوهش که با انجام تحلیل محتوا به آن پاسخ خواهیم داد، تعیین میزان فراوانی هر کدام از ارزش‌های مزبور و نسبت آنها در کتاب‌های مختلف و پایه‌های تحصیلی با برجسته‌سازی میزان و درجه تأکید و در نهایت، مقایسه آنها با همدیگر برای شناخت هرچه بیشتر و بهتر رویکردهای این کتاب‌ها به شاخص‌ها و ارزش‌های مزبور است.

تحلیل محتوای کتاب‌های مزبور علاوه بر کشف واقعیت‌های حاکم بر نحوه بازنمایی ارزش‌ها و مفاهیم مدنظر، همچنین به دست‌اندرکاران و مؤلفان کتاب‌های درسی نیز کمک خواهد کرد تا در هنگام تهیه و تدوین یا گزینش و تجدیدنظر در کتاب‌های درسی، تصمیم‌های مقتضی را اتخاذ و کمبودهای موجود را، به‌ویژه با توجه به پیشرفت و تحولات زمان و مسائل مطرح شده، مرتفع کنند.

با توجه به اینکه سال ۱۳۸۹ از سوی رهبر معظم انقلاب به نام «سال همت مضاعف»، کار مضاعف نام‌گذاری شده، ولی با توجه به اینکه دو مفهوم «همت» و «کار» برای سال‌های بعد نیز حائز اهمیت است، ضروری به نظر می‌رسد که بازخوانی عمیقی از شیوه طرح این دو مفهوم مهم در کتاب‌های درسی انجام شود.

جامعه‌شناسی ارزش‌ها

ارزش‌ها یکی از چند ساختار عمده‌ای است که میان علوم گوناگون اجتماعی به مثابه امری میان‌رشته‌ای ارتباط برقرار می‌کند (Kluckhohn, 1951; Ingelhart, 1977) و به مثابه امور مطلوب (Smith, 1963) و در حد وسیعی به مثابه اصول مجردی که راهنمای زندگی اجتماعی هستند، تعریف شده‌اند (Rokeach, 1973).

❖ ۵۰ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

«آلن بیرو» معتقد است که «ارزش، میزان توانایی یک شی، اندیشه یا شخص در ارضای یک میل، نیاز یا تمنای انسان است» (۱۳۷۰: ۴۴۵). «اینگلهارت» معتقد است که «اصولاً ارزش‌ها، اولویت‌های ثابتی فرض می‌شوند که افراد مختلف در ارتباط با شرایط خاص زندگی شان دارا می‌باشند» (۱۹۷۷).

تعریف «روکیچ» را می‌توان یکی از تعاریف درخور توجه در این زمینه دانست. وی معتقد است: «ارزش، عقیده‌ی پایداری درباره‌ی شیوه‌ی خاصی از رفتار یا هدف نهایی وجود است که از نظر فردی یا اجتماعی در برابر شیوه‌ی رفتار یا هدفی دیگر ترجیح‌پذیر است» (Feather, 1975: 3).

از دیدگاه دیگر:

ارزش‌ها تصاویر ذهنی^۱ هدایتگر کنش اجتماعی است که بعضی از این تصاویر ذهنی به نظر اجتماعی، مطلوب و به اصطلاح «خوب» و بعضی دیگر «بد» مشخص می‌شود. بنابراین، ارزش‌ها دربردارنده‌ی عنصری از مطلوبیت و یک جزء اخلاقی^۲ است که اشکال متفاوت رفتار بشری و اهدافی را متمایز می‌سازد که انسان‌ها برای آن - اهداف و رفتارهای بهتر یا بدتر و پذیرفتنی - تلاش می‌کنند (Hahler, 2001: 143).

با توجه به تمایز هالر میان دنیای اجتماعی و جهان ارزش‌ها و مفهوم «تجزیه و تحلیل موقعیتی»^۳ بین سه نوع از ارزش‌ها می‌توان تفاوت قائل شد که نوع سوم این تفاوت در ارزش‌ها به موضوع تحقیق این مقاله بیشترین ارتباط را دارد.

۱. ارزش‌های عام جهانی: ارزش‌های بسیار مهمی است که در هر تمدنی شناخته شده و از سوی متفکران بزرگ و بنیان‌گذاران مکاتب بزرگ دنیا مطرح شده است. در این زمینه می‌توان از ارزش‌هایی مانند: برابری، آزادی، عدالت و احترام نام برد. این مفاهیم یا ایده‌ها وجود دارد و به صورت یک احساس عینی، باقی و پابرجا می‌ماند. چنین ایده‌هایی در کتاب‌ها مطرح شده و مکتوب است؛ به طوری که حتی

-
1. Images
  2. Ethical-Moral
  3. Situational Analysis
  4. Universal Values

❖ ۵۱ بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های ...

با فنای همه انسان‌ها باقی می‌ماند. بخش عمده آنچه در تحقیقات تجربی «تغییر ارزشی» نامیده می‌شود، تنها تغییر در اهمیت نسبی است که جوامع و اعصار مختلف تاریخی^۱ به این ارزش‌ها توجه می‌کنند.

۲. ارزش‌ها یا جهت‌گیری‌های ارزشی - اجتماعی: این دسته از ارزش‌ها، ارزش‌های عینی، واقعی و معتبری است که در زمینه اجتماعی خاص^۲ و از سوی گروه‌ها یا جمعیت‌های مشخص حفظ می‌شود و به آن اعتقاد دارند. برای مثال ارزش «برابری» در زمان‌های قدیم هم شناخته شده بود، اما با گذشت زمان هم در محتوا (برابری در فرصت‌ها، برابری در برخورد با انسان‌ها و...) و هم از نظر دایره شمول (برابری بین طبقه‌ها) عمومیت فزاینده‌ای یافته است (Hahler, 2001: 143).

۳. جهت‌گیری ارزشی، هنجارها، خطوط راهنما^۳ و دستورهای موقعیتی^۴: این دسته از ارزش‌ها و هنجارها به کاربرد واقعی^۵ ارزش‌ها در رفتار اجتماعی در شرایط معین مربوط است. ارزش‌های اجتماعی و موقعیتی، ارزش‌هایی نسبی^۶ نبوده و از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت نیست، بلکه دارای دو وجه است؛ یعنی از سویی حاوی یک عنصر عام، جهانی و از سویی دیگر، وابسته به اوضاع اجتماعی و عینی - واقعی خواهد بود. در واقع یا به صورت مقیاس دو یا چند ارزش متضاد مطرح می‌شود یا متوجه نتایجی است که عمل معینی به آن می‌انجامد. ارزش‌های اجتماعی و موقعیتی، بسیار نزدیک به «اخلاق مسئولیت عمل»^۷ است که «وبر» (۱۹۸۱) آن را در مقابل «اصول اخلاقی مطلق»^۸ قرار می‌دهد و قابل مقایسه با یکدیگر می‌داند (باستانی، ۱۳۸۷: ۲۲ - ۲۰).

در این تحقیق، دستورهای موقعیتی که به معنای توجه آنها به یک موقعیت خاصی اجتماعی

1. Epoch
2. Specific Societal Context
3. Guided Lines
4. Situational Prescriptions
5. Concrete Application
6. Relative Values
7. Practical Ethics of Responsibility
8. Absolute Ethic of Principles

۵۲ ❖ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

است و نه به مثابه نداشتن ارزش جهانی و ثابت، از جمله تعیین سال ۱۳۸۹ به نام «سال همت مضاعف، کار مضاعف» از سوی مقام معظم رهبری مدنظر توجه است (سخنرانی مقام معظم رهبری در روز سه‌شنبه سوم فروردین ۱۳۸۹ در مشهد)^۱. تأکید بر «همت مضاعف» و «کار مضاعف» که ارزش مشخص و شناخته شده‌ای است، در این موقعیت خاص اجتماعی - سیاسی دارای معنای اضافه بر معنای کلی آن است که در اینجا بر آن تأکید شده است. درباره موضوع ارزش‌ها و رابطه آنها با آموزش نیز مباحث گوناگونی وجود دارد که به لحاظ ارتباط آنها با موضوع این مقاله که بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در محتوای کتاب‌های درسی است، به اختصار به آنها اشاره خواهیم کرد.

«هارولد تی توس» معتقد است که ارزش‌های اجتماعی «یکی از مهم‌ترین سؤال‌های عصر ماست» (1981:350). ارزش‌ها در حقیقت یکی از مسائل مهم هر جامعه است که تلاش می‌کند به مثابه فرهنگ عمومی، به نسل‌های آینده منتقل شود. یکی از راه‌های عمده انتقال این مفاهیم، علاوه بر خانواده، سیستم آموزش مدرسه‌ای هر کشور است که با کودکان و نوجوانان و بالاخره جوانان مرتبط است که مهم‌ترین دوران‌های حیات انسان برای یادگیری هستند.

«کانتی» و «دانهامش» روندهای گوناگون ساختاری و فرهنگی تأثیرگذار بر فرد را که سبب تغییر در جهت‌گیری‌های ارزشی و نگرشی می‌شوند، در سه مدل ذیل خلاصه کرده‌اند:

۱. مدل تجارب فعلی: ^۲ که معتقد است رابطه منظمی بین سن و تغییرهای ارزشی وجود ندارد. تجارب فعلی، تغییرهای ارزشی همه گروه‌های سنی را جهت می‌دهد و در این میان، حوادث و تجارب به روش‌های گوناگون بر ارزش‌های افراد اثر می‌گذارد.

۲. مدل دسته یا گروه سنی: ^۳ که معتقد است دوره‌های خاص زمانی در چرخه

۱. مقام معظم رهبری در این زمینه فرمودند: «ما امسال را عرض کردیم «سال همت مضاعف و کار مضاعف»؛ یعنی همت برتر و کار بیشتر».

2. Current Experience Model

3. Cohort Model

❖ ۵۳ بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های ...

زندگی در استقرار ارزش‌ها مهم و اساسی است. این مدل به تفاوت‌های ارزشی و نگرشی در گروه‌های سنی به دلیل قرار گرفتن در موقعیت‌های خاص چرخه زندگی معتقد است.

۳. مدل چرخه زندگی^۱ که دوره‌های تجربی و تاریخی را در تغییرهای ارزشی نادیده می‌گیرد. این مدل مدعی است که چرخه زندگی از مراحل خاص عبور می‌کند و هر دوره دارای تغییرهای ارزشی نوعی خود است. در اینجا تغییرهای ارزشی تنها درباره افزایش سنین عمر تعریف می‌شود (1997: 170).

با توجه به اینکه در نظام آموزش مدرسه‌ای، بیشترین تأکید بر مراحل رشد سنی کودکان، نوجوانان و جوانان است و محتوای کتاب‌های درسی بر مبنای رشد و درک خاص هر مرحله طراحی و آموزش داده می‌شود، بنابراین «مدل دسته یا گروه سنی» مهم‌ترین مدل مورد توجه در این پژوهش می‌باشد. در همین زمینه باید بگوییم جهت‌گیری‌های ارزشی و نگرشی مرتبط با سن افراد با دو فرایند مشخص می‌شود:

۱. گذر عمر و سالمند شدن^۲: گذر سن به لحاظ زیست‌شناختی و روان‌شناختی با ایفای نقش‌هایی همراه است که تجارب سنی را فراهم می‌سازد. ۲. جریان دسته‌های سنی^۳: تجارب زیستی و تاریخی هر نسل آثار اساسی بر روحیه نگرش و گرایش‌های افراد بر جای می‌گذارد (یوسفی، ۱۳۸۳: ۷۲).

با توجه به اینکه آنچه در سیستم آموزشی، به‌ویژه مدرسه‌ای، مدنظر است، تأکید بر انتقال تجارب زیستی و تاریخی به شکل تدریجی و با فرایند خاصی به دانش‌آموزان می‌باشد که این تجارب می‌تواند اثرات گوناگونی بر روحیه، نگرش و گرایش‌های آنان بگذارد، بنابراین مطالعه شیوه بازنمایی مفاهیم مدنظر در این سیستم می‌تواند نحوه شکل‌گیری ذهنیت دانش‌آموزان را به آن مفاهیم و بازنمایی آنها در مراحل گوناگون زندگی مشخص کند. «ارزش‌های اجتماعی»^۴ در جامعه اسلامی ایران ریشه در مبانی مذهبی و فرهنگی دارد.

-
1. Life Circle Model
  2. Aging
  3. Cohort Flow
  4. Social Values

❖ ۵۴ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بنا به وظایف و مسئولیتی که درباره فرهنگ عمومی دارد، ارزش‌های اجتماعی مورد توجه ایرانیان را در ۱۰ مفهوم مهم جمع‌بندی کرده که عبارت‌اند از: «گذشت، تلاش و جدیت، امانت‌داری، انصاف، خیرخواهی و کمک، صداقت، پایبندی به قول و قرار، دورویی و تظاهر، تقلب و کلاهبرداری، تملق و چاپلوسی» (پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۰).^۱

با توجه به اینکه نگاه ایرانیان مسلمان تا حد زیادی ریشه در دیدگاه اسلامی دارد و از طرفی، سیستم آموزشی کشور منعکس‌کننده دیدگاه اسلامی - ایرانی نسبت به ارزش‌های مطرح شده است، بنابراین ارزش‌های ده‌گانه مطرح شده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به مثابه معیار سنجش چگونگی انعکاس این ارزش‌ها در محتوای درسی در نظر گرفته شده و بر همین اساس، با توجه به دو مفهوم ارزشی مطرح شده از مفاهیم نام‌برده، یعنی «خیرخواهی و کمک» و «تلاش و جدیت»، تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دو مقطع ابتدایی و راهنمایی صورت گرفته است. این دو مفهوم کاملاً بر مفاهیم «همت» و «کار» منطبق هستند. هر دو مفهوم از دیدگاه دیگر، نیازمند نوعی از «انگیزش» و «عامل محرک» برای اقدام‌اند که در اینجا به آن خواهیم پرداخت.

نظریه «انگیزش»^۲ به مثابه عامل محرک «همت» و «کار»

طرح نظریه انگیزش در تحول و پیشرفت عمدتاً وامدار «مک کللند» است. وی معتقد است که رهبران و کارفرمایان داخلی بیشترین تأثیر را بر افراد جامعه برای دستیابی به پیشرفت و تحول دارند (McClelland, 1961).

انگیزه یا انگیزش مهم‌ترین عامل محرک برای «اقدام»، «کار»، «خیرخواهی» و «همت» است. انگیزه را می‌توان «تعدادی از عقاید و احساسات به هم پیوسته دانست که بر هنجارها

۱. شایان ذکر است بر این نکته تأکید کنیم که «پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» هر ۱۰ سال یک بار انجام شده و این پژوهش هنوز برای سال ۱۳۹۰ تکمیل و منتشر نشده، به همین دلیل به پیمایش سال ۱۳۸۹ استناد کرده‌ایم.

2. Motivation

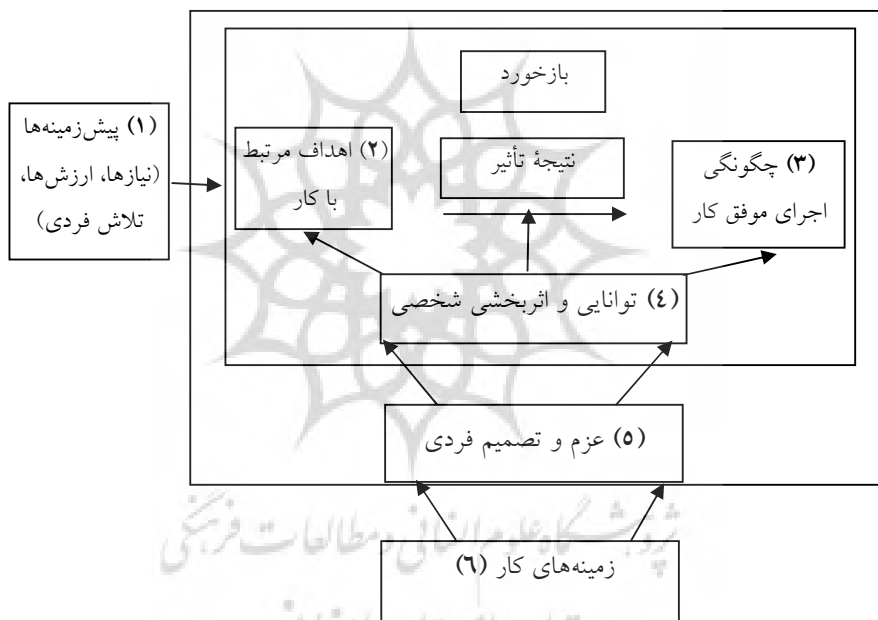
تأثیر گذاشته و آنها را هدایت می‌کنند» (Wentzel, 1999; Green, Martin & Marsh, 2007; Martin, 2007, 2008a, 2008b).

در تحقیقات ۴۰ سال گذشته درباره موضوع انگیزش در تحولات فردی و اجتماعی مطالعه و بحث‌های زیادی شده است (McInerney & Van Etten, 2004). مسائل مربوط به انگیزش در قلمرو نظریه‌های مربوط به شناخت اجتماعی قرار دارد و عمدتاً دیدگاه‌های شناخت اجتماعی^۱ را مدنظر قرار می‌دهد (Dweck & Leggett, 1988; Schunk, 1991). نظریه شناخت اجتماعی شش دیدگاه را درباره انگیزش مطرح کرده که می‌توان در تحلیل مربوط به محتوای درسی از آن بهره گرفت. جدول (۱) دیدگاه‌های مزبور را نشان می‌دهد.

جدول ۱. دیدگاه‌های مربوط به نظریه انگیزش

ردیف	نظریه	مفهوم کلیدی	منبع مهم
۱	نظریه ویژگی‌های فردی (Attribution Theory)	عکس‌العمل یک حادثه یا موضوع در شکل‌گیری هنجار افراد	(Schell, Brunin & Colvin, 1995; Weiner, 1994, 1986)
۲	نظریه ارزش‌گذاری توقع‌ها (Expectancy-Value Theory)	تأثیرگذاری توقع‌های مثبت و ارزشمند در تقویت انگیزه‌ها	(Atkinson, 1957)
۳	نظریه هدف (Goal Theory)	علل و عوامل مؤثر در هنجار یا هدفی خاص	(Martin & Dowson, 2009)
۴	نظریه عزم و تصمیم فردی (Self-determination Theory)	تأکید بر نیازهای روحی- روانی افراد	(Deci & Ryan, 1981; La Guardia & Ryan, 2002; Reeve, Deci, & Ryan, 2004)
۵	نظریه اثربخشی شخصی (Self-efficacy Theory)	اعتقاد به توانایی شخصی برای دستیابی به هدف	(Bandura, 1986, 1997; Schell & etal, 1995; Schunk & Miller, 2002)
۶	نظریه ارزش‌گذاری شخصی انگیزه (Self-worth Motivation Theory)	رابطه ارزش‌گذاری با دستیابی به هدف	(Covington, 2002; Robinson, 1995)

شش نظریه تأثیرگذار بر انگیزش در رویکرد دیگری که مستقیم به زمینه‌های کار و چگونگی تأثیر این زمینه‌ها در ایجاد انگیزه کار و فعالیت مرتبط می‌باشد در نمودار (۱) نشان داده شده است. همان‌طور که می‌بینید برای ایجاد زمینه‌های مناسب فعالیت و کار، پیش‌زمینه‌های «نیازها»، «ارزش‌ها» و «تلاش فردی» ضروری است که این پیش‌زمینه‌ها به مثابه انگیزه‌های اساسی مطرح بوده و این انگیزه‌ها نیز نوعی «همت» را در افراد جامعه برای انجام اصل «فعالیت» و «کار» مورد نیاز به وجود می‌آورد. به هر حال، این همبستگی و هم‌گرایی میان «همت» و «کار» برای انجام اقدامات و تحرک‌های بعدی ضروری است.

نمودار ۱. رویکردهای مهم در نظریه‌های انگیزه کار

تحلیل محتوا

از زمانی که «برنارد برلسون» تحلیل محتوا را به عنوان روشی مستقل نام‌گذاری و تعریف کرد، بیش از نیم قرن می‌گذرد. در این مدت، این روش کاربردهای بسیاری در زمینه‌های

گوناگون داشته است. وی در سال ۱۹۵۲ اذعان داشت که «روش تحلیل محتوا، روش تحقیق برای توصیف عینی، سیستماتیک و کمی تجلی محتوای ارتباطات است» (Belson, 1952: 18). بر اساس این تعریف ویژگی‌های تحلیل محتوا عبارت‌اند از: عینی بودن، نظام‌مند بودن، کمی بودن و آشکار بودن. به اعتقاد «کوی» این ویژگی باعث می‌شود که تحلیل محتوا به روشی علمی تبدیل شود و بدین طریق تحلیل محتوا همانند علوم فیزیکی نتایجی به دست می‌دهد که صرف‌نظر از زمان و اشخاص می‌تواند تکرارپذیر باشد که آن از جمله ویژگی‌های اساسی پژوهش‌های علمی است (۱۳۷۵).

«اما در منابع دهه ۱۹۸۰ به بعد، دیگر به آرمان‌خواهی‌های برنارد برلسون در تعریف تحلیل محتوا توجهی نمی‌شود. تعاریف جدید، تحلیل محتوا را نوعی المثنی‌سازی یا مجموعه‌ای از رویه‌ها برای ساختن نتایجی معتبر از متن می‌دانند» (محسنیان‌راد، ۱۳۷۷: ۶). مثلاً «کریپندورف» در کتاب *تحلیل محتوا؛ مبانی روش‌شناسی تحلیل محتوا* را چنین تعریف می‌کند: «تکنیکی پژوهشی است برای استنباط تکرارپذیر و مکرر از داده‌ها درباره متن آنها» (۲۵:۱۳۸۶).

همان‌طور که تاریخ این روش نشان می‌دهد، زمینه‌های کاربرد تحلیل محتوا بسیار گسترده است و تنها به بررسی ویژگی‌های متن محدود نمی‌شود. تحلیل محتوا از همان آغاز، علاوه بر ویژگی‌های پیام، کاربردهای فرایم‌یابی نیز داشته است. به طور کلی در فرایند ارتباط سه عنصر اساسی نقش دارند: منبع (فرستنده)، پیام و مخاطب (گیرنده). «تحلیل محتوا پژوهشی پیام‌محور است، یعنی بر اندازه‌گیری و سنجش پیام (محتوا) تمرکز دارد، ولی با استفاده از نتایج حاصله از این بررسی، می‌توان به استنباط و نتیجه‌گیری درباره پیشینه و اثرات پیام نیز اقدام کرد» (کوی، ۲۱۷:۱۳۷۵).

برنارد برلسون در تقسیم‌بندی مشخصی، پنج هدف عمده را برای تحلیل محتوا مشخص کرد که عبارت‌اند از:

- توصیف ویژگی‌های اصلی محتوای پیام

❖ ۵۸ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

- توصیف ویژگی‌های شکلی محتوای پیام

- استنباط مفاهیم مدنظر تهیه‌کنندگان محتوا

- استنباط برداشت مخاطبان پیام از محتوای آن

- پیش‌بینی اثرات محتوا بر مخاطبان (58: 1952).

یکی از مهم‌ترین خصایص تحلیل محتوا کاربرد کلی و عام آن است.

به‌ویژه در عصر حاضر که استفاده از رایانه و در دسترس بودن آن موجب شده کاربرد این روش بسیار آسان‌تر از زمان گذشته باشد و آن را می‌توان در مورد فرآورده‌های روش‌های فرافکنی، مواردی که آگاهانه برای مقاصد پژوهشی تولید شده است و در مورد همه انواع موارد کلامی به کار بست (کرلینجر، ۱۳۷۴: ۹۵).

این نکته همچنین تکرار شده که روش‌های تحلیل محتوا را می‌توان در همه شکل‌های ارتباطات به کار بست. کتاب، جمله، شعر، روزنامه، آواز، نقاشی، سخنرانی، نامه‌ها، قوانین، اساسنامه‌ها و اجزا یا مجموعه‌های وابسته به آنها از جمله منابعی هستند که در این روش بررسی می‌شوند (بی، ۱۳۸۸). به زعم «باردین» «هدف تحلیل محتوا استنباط، استنتاج و شناخت نسبی شرایط تولید موضوع به کمک شاخص‌ها می‌باشد» (39: 1977).

تحلیل محتوا به دو روش تحلیل محتوای مبتنی بر کمیت (آشکار) و تحلیل محتوای مبتنی بر ارزش‌گذاری (پنهان) تقسیم می‌شود. در تحلیل محتوای آشکار پژوهشگر به مقوله‌هایی که فقط به نمادها و ترکیب‌های نمادی اشاره دارد، توجه کرده و آنها را انتخاب می‌کند. در تحلیل محتوای پنهان به خصوصیت‌های دیگری غیر از نهادها توجه می‌شود. تحلیل محتوای پنهان شیوه انتقال معنی از متن به مخاطب را مدنظر قرار می‌دهد. در تحلیل رسانه‌های متنی به ماهیت و روابط درون‌متن توجه می‌شود؛ متنی که می‌تواند کلمه، تصویر، فیلم و امثال آن باشد. در حقیقت:

محتوای پنهان ناظر بر آن دسته از باورها، ارزش‌ها، هنجارها، نگرش‌ها و طرز تلقی‌هایی است که مستقل از مواد شناختی است و فراگیران آنها را از طریق

بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های ... ❖ ۵۹

فرهنگ مجموعه آموزشی کشور به طور ضمنی کسب می‌نماید. (صادق‌زاده و احمدی، ۱۳۸۷: ۱۸).

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی درباره مفاهیم «همت» و «کار»

«برنامه درسی دارای دو بُعد کلی است: یک بُعد که طرح، بصیرت و بینش کلی را معرفی می‌کند و بُعد دوم که ساختار است. ساختار سازمان منسجم برای انتقال جنبه‌های متفاوت دنیای تجربی به یادگیرنده است» (قورچیان و تن‌ساز، ۱۳۷۴: ۷۷). با توجه به اهمیت این ابعاد، در این مقاله هر دو بُعد را بررسی کرده‌ایم. بُعد اول از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ چراکه ارزش‌ها و مفاهیم موجود در کتاب‌های درسی در طرح کلی و بصیرت مدنظر طراحان کتاب‌های درسی نهفته شده است.

در بُعد دوم آنچه بدان پرداخته‌ایم، مربوط به ساختار کتاب‌های دوره ابتدایی و راهنمایی و آن هم فقط محتوای آشکار آنهاست که حاوی هدف‌ها و روش‌های آشکار و منتشر شده مورد حمایت مجموعه آموزشی است و سخنی از محتوای پنهانی به میان نیامده است.

جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل همه کتاب‌های درسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی است. همان طور که در جدول (۲) آمده، مقطع ابتدایی ۲۷ کتاب دارد که این کتاب‌ها جمعاً از ۶۹۵ درس تشکیل شده‌اند. مقطع راهنمایی نیز مطابق جدول (۳) از ۳۲ کتاب و ۴۷۵ درس تشکیل شده است. جزئیات مربوط به هر درس در جدول‌های مزبور ذکر شده است.

جدول ۲. کتاب‌های دوره ابتدایی

ردیف	نام کتاب	پایه	تعداد کتاب	تعداد درس
۱	فارسی (بخوانیم و بنویسیم)	۱-۵	۵	۱۳۲
۲	ریاضی	۱-۵	۵	۲۴۴

❖ ۶۰ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

ادامه جدول ۲. کتاب‌های دوره ابتدایی

ردیف	نام کتاب	پایه	تعداد کتاب	تعداد درس
۳	علوم تجربی	۱-۵	۵	۵۷
۴	آموزش قرآن	۱-۵	۵	۷۷
۵	هدیه‌های آسمانی و کتاب کار	۲-۵	۴	۹۶
۶	تعلیمات اجتماعی	۳-۵	۳	۸۹
	جمع		۲۷	۶۹۵

جدول ۳. کتاب‌های دوره راهنمایی

ردیف	نام کتاب	پایه	تعداد کتاب	تعداد درس
۱	جغرافیا	۱-۲-۳	۳	۶۵
۲	تاریخ	۱-۲-۳	۳	۴۳
۳	تعلیمات اجتماعی	۱-۲-۳	۳	۳۸
۴	علوم تجربی	۱-۲-۳	۳	۴۶
۵	حرفه و فن	۱-۲-۳	۳	۲۴
۶	عربی	۱-۲-۳	۳	۳۴
۷	انگلیسی	۱-۲-۳	۳	۲۹
۸	فارسی	۱-۲-۳	۳	۶۵
۹	ریاضی	۱-۲-۳	۳	۵۵
۱۰	آموزش قرآن	۱-۲-۳	۳	۳۶
۱۱	تعلیمات دینی	۲-۳	۲	۴۰
	جمع		۳۲	۴۷۵

واحد تحلیل

واحد تحلیل به واحدهایی می‌گویند که از نظر آماری تحلیل می‌شوند تا به فرضیه یا سؤال تحقیق پاسخ دهند. واحد تحلیل در این پژوهش همه جمله‌های متون درسی کتاب‌های ابتدایی و راهنمایی است. در این راستا، مضامینی را که در قالب جمله‌های موجود در ۹۱۲ درس این کتاب‌ها (جدول‌های ۲ و ۳) با متغیرها و مقوله‌های موضوع تحقیق در ارتباط است، بررسی کرده‌ایم.

متغیرها، مقوله‌ها

این پژوهش به تحلیل محتوای کتاب‌های ابتدایی و راهنمایی از نظر میزان توجه به یکی از دو متغیر مربوط به ارزش‌های اجتماعی، یعنی ارزش‌های اخلاقی مربوط به «همت» و «کار» می‌پردازد. برابر با طبقه‌بندی ارائه شده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی درباره ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان که در سال ۱۳۸۰ صورت گرفته، یکی از مؤلفه‌های ارزش‌ها و نگرش‌های فرهنگی غیرمادی، ارزش‌های اجتماعی است که خود به مؤلفه‌های ارزش‌های اخلاقی؛ مشکلات اجتماعی؛ اهمیت کار، خانواده، مذهب، سیاست؛ ارزش‌های شغلی و عام‌گرایی تقسیم شده است.

در این مقاله از میان ارزش‌های اخلاقی به دو مفهوم مرتبط با بحث این مقاله یعنی «خیرخواهی و کمک» و «تلاش و جدیت» به مثابه موضوع مورد بررسی، توجه کرده‌ایم که خود شامل متغیرهای گوناگونی است که در ادامه مطرح خواهیم کرد.

«مقوله‌ها رده‌هایی هستند که هر یک مجموعه‌ای از عناصری را که از نظر شکل و عمق ویژگی‌های مشترکی دارند در خود جای می‌دهد. معیار مقوله‌سازی به هدف تحقیق بستگی دارد» (کوی، ۱۳۷۵: ۳۶۷).

متغیرهای مذکور علاوه بر استفاده از *لغت‌نامهٔ دهخدا* (۱۳۵۲) و منابع دیگر از طریق توجه به گرایش‌های مفهومی هر گزاره مطرح شده در کتاب‌های درسی مقوله‌بندی شده‌اند

که این مقوله‌ها در جدول‌های ۴ و ۵ مشخص شده‌اند. به منظور روشن‌تر شدن حوزه معنایی مفاهیم بررسی شده، بهتر است نگاهی گذرا به تعاریف مرتبط با آن داشته باشیم.

تعاریف مرتبط

معنای کار

کار یکی از مفاهیم مهم علوم انسانی و اجتماعی است که سرمایه‌ای ملی بوده و در رشد توسعه و تمدن تأثیر فراوان دارد. جامعه‌ای که کار متناسب با استعدادها، توانمندی‌ها و علائق خود دارد، می‌تواند رشد و توسعه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی نیز داشته باشد.

از نظر لغوی کار به معنای فعل، عمل و کردار انسان است و در اصطلاح، کار فعالیتی است نسبتاً دائمی که به تولید کالا یا خدمات می‌انجامد و به آن دستمزدی تعلق می‌گیرد.

کار با توسعه و افزایش ثروت جامعه رابطه دارد. «پولکس فن» می‌گوید: «مردم سرچشمه ثروت‌های منقول بوده و افزایش ثروت از کار و زحمت آنها ناشی می‌شود» (میک، ۱۳۵۸: ۲۲).

«کلسن» که یکی از اقتصاددانان لیبرال است، کار را چنین تعریف می‌کند: «استفاده‌ای که انسان از نیروهای مادی و معنوی خود در راه تولید ثروت یا ایجاد خدمات می‌کند» (توسلی، ۱۳۷۵: ۹).

به طور کلی می‌توان کار را چنین تعریف کرد: «مجموعه عملیاتی که انسان با استفاده از مغز، دست‌ها، ابزار و ماشین‌ها برای استفاده عملی از ماده روی آن انجام می‌دهد و این اعمال نیز متقابلاً بر انسان اثر می‌گذارد و او را تغییر می‌دهد» (توسلی، ۱۳۷۵: ۱۰).

بر اساس تعریف بالا کار دارای سه خصوصیت است:

اول: کار مبتنی بر فعالیت فکری و بدنی است.

دوم: از طریق کار، کالایی تولید می‌شود یا خدمتی عرضه می‌شود.

سوم: در قبال انجام کار، دستمزدی پرداخت می‌شود (محمدی، ۱۳۸۹، سایت TCT.IR).

از نظر دهخدا «کار، آنچه از شخص یا چیزی صادر گردد و آنچه شخص خود را بدان مشغول سازد و فعل و عمل و کردار» است (لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۵۲). مفهوم کار در تعریفی

بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های ... ❖ ۶۳

دیگر چنین است: «کار به معنای فعل، عمل و کردار انسان است» (قریشی، ۱۳۶۶: ۸۶-۸۵). در اندیشه حضرت علی (ع) می‌توان به صورت استنباطی کار را چنین بیان نمود: عبارت است از تلاش و کوشش انسان‌ها برای آماده کردن زاد و توشه آخرت در دوران زندگی و در دنیای مادی. حضرت علی (ع) می‌فرماید: «فعلیکم بالجد والاجتهاد والتأهب، والاستعداد، و التزود فی منزل الزاد؛ بر شما باد به تلاش و کوشش، آمادگی و آماده شدن و جمع‌آوری زاد و توشه آخرت در دوران زندگی» (نهج البلاغه، خطبه ۹/۲۳۰: ۴۴۷-۴۶۴). در این رابطه می‌توان گفت که بسیاری از مفاهیم مربوط به همت که نوعی از خیرخواهی، کمک، مساعدت، همکاری و تلاش برای رفع مشکلات دیگران است در این مقوله می‌گنجد. به عبارت دیگر، همت که جهت‌گیری ذهنی و نیت انسان بر کار وی تأثیرگذار است، می‌تواند منشأ کارهای مفیدی باشد که در آنها خیر دنیا و آخرت گنجانده شده است.

معنای همت

«همت: همه اراده و آرزو و خواهش و عزم» است. (دهخدا، ۱۳۵۲) در اینجا کاملاً روشن است که همت، حرکتی روحی-روانی و ذهنی است که مقدمه فعالیت‌ها و تلاش‌هاست. اگر همتی نباشد، کاری نیز صادر نمی‌شود. تأکید مقام معظم رهبری بر «همت مضاعف» این معنا را می‌رساند که تنها همت ساده برای انجام کارهای بزرگ کافی نیست، همت‌ها باید مضاعف شوند و انگیزه‌های بزرگ و سترگ در روح فرد و جامعه برای انجام کارهای عظیم ایجاد شود.

معنای کمک

«کمک: اعانت و مددکاری، چه در کار و بار و چه در جنگ» است. (دهخدا، ۱۳۵۲) کمک و خیرخواهی یکی از انگیزه‌های مهم همت در این تحقیق است که به مقوله‌های آن اشاره خواهیم کرد.

۶۴ ❖ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

مقوله‌های «همت» و «کار»

با توجه به تعاریف بالا و بررسی‌های انجام شده از مطالعه‌های مربوط به گزاره‌های موجود در کتاب‌های درسی ابتدایی و راهنمایی درباره‌ی مقوله‌های «همت» و «کار»، اشاره‌های ذیل را که زیرمجموعه‌های هر کدام از مقوله‌های مذکور هستند، شناسایی کرده و در جدول‌های (۴) و (۵) به همراه نمونه‌ای از گزاره‌های مرتبط نشان داده‌ایم. بدیهی است که در هر دسته‌بندی، برخی از مقوله‌ها با همدیگر همپوشانی‌هایی دارند که در اینجا تلاش نموده‌ایم حداقل همپوشانی‌ها را ایجاد کنیم.

جدول ۴. مقوله‌های مربوط به مفهوم «همت»

ردیف	مقوله‌ها	گزاره‌های مرتبط
۱	کمک جمعی	همه در کارها به هم کمک می‌کنند (تعلیمات اجتماعی، سوم دبستان، درس ۱: ۲).
۲	همکاری جهان اسلام	ملت ایران دست به دست هم می‌دهند تا با کار و کوشش نیازهای کشور اسلامی ایران را برطرف کنند (تعلیمات اجتماعی چهارم دبستان، درس ۷: ۱۳۰).
۳	درخواست کمک و همکاری از دیگران	ما را یاری کن (فارسی، سوم دبستان، درس ۱: ۳).
۴	کمک خداوند به انسان	خداوند به همه موجودات یاری می‌رساند (هدیه‌های آسمانی، چهارم دبستان، درس ۲: ۵).
۵	کمک به هموعان	هر انسانی باید به هموع خود کمک کند (فارسی، چهارم دبستان، درس ۸: ۴۴).
۶	کمک به مظلومان و ستم‌دیدگان	حضرت علی (ع) یاور و پشتیبان مظلومان بودند (تعلیمات اجتماعی، پنجم دبستان، درس ۵: ۹۲).
۷	کمک به نیازمندان و درماندگان	برای آنان پهلوان تنها قوی‌ترین مرد شهر نبود، بزرگ‌ترین دوست و یاور درماندگان و بی‌پناهان نیز بود (فارسی، دوم راهنمایی، درس ۱۰: ۷۶).

بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های ... ❖ ۶۵

ادامه جدول ۴. مقوله‌های مربوط به مفهوم «همت»

ردیف	مقوله‌ها	گزاره‌های مرتبط
۸	کمک به از کارافتادگان و محرومان	در چنین وضعی سپاه اسلام وظیفه خود می‌داند که به یاری این محرومان بشتابد (تعلیمات دینی، سوم راهنمایی، درس ۱۱: ۶۹).
۹	کمک به آسیب‌دیدگان	مردم مسلمان کشور به یاری آسیب‌دیدگان می‌شتابند (تعلیمات اجتماعی، اول راهنمایی، درس ۹: ۴۴).
۱۰	فعالیت خیرخواهانه و نیک	انسان نیکوکار که برای کسب رضا و محبت خدا تلاش می‌کند... (تعلیمات دینی، دوم راهنمایی، درس ۳: ۱۷)
۱۱	طلب کمک و هدایت از خداوند	خدایا به من کمک کن تا از آموزگارم چیزهای بهتری بیاموزم (فارسی، دوم دبستان، درس ۱: ۲).
۱۲	تلاش و کمک به دیگران	در نیکی کردن و کارهای خوب به یکدیگر کمک کنید (آموزش قرآن، پنجم دبستان، درس ۲: ۱۵).

جدول ۵. مقوله‌های مربوط به مفهوم «کار»

ردیف	مقوله‌ها	گزاره‌های مرتبط
۱	تلاش در امر به معروف و نهی از منکر	در برابر بدی هرگز آرام نمی‌نشست (فارسی، اول دبستان، درس ۲۲: ۱۱۰).
۲	فعالیت و کار آموزشی	همه این افراد برای تعلیم و تربیت ما تلاش می‌کنند (تعلیمات اجتماعی، چهارم دبستان، درس ۳: ۱۱۵).
۳	فعالیت و کار اجتماعی	با تلاش فراوان در حفظ محیط زیست و هوای سالم و پاکیزه می‌کوشند (فارسی، پنجم دبستان، درس ۱۰: ۷۳).
۴	فعالیت و کار مشارکتی	ما می‌توانیم کتاب‌ها را به کمک هم بخیریم (فارسی، دوم دبستان، درس ۳: ۱۵).
۵	اقدام و کار اخلاقی	پیامبر تمام بت‌پرستان را که به ایشان پناه آورده بودند بخشیدند (آموزش قرآن، دوم دبستان، درس ۱۰: ۴۷).

ادامه جدول ۵. مقوله‌های مربوط به مفهوم «کار»

ردیف	مقوله‌ها	گزاره‌های مرتبط
۶	تلاش و جدیت فردی	فردوسی ۳۰ سال زحمت کشید (فارسی، دوم دبستان، درس ۲۲: ۱۵۹).
۷	فعالیت و کار خانوادگی	فرزندان در کارهای خانه به پدر و مادر خود کمک می‌کنند (تعلیمات اجتماعی، چهارم دبستان، درس ۲: ۱۱۲).
۸	تلاش و کار جمعی	با کوشش و پشتکار و ایمان و اراده خود ایرانی آبادتر... (فارسی، چهارم دبستان، درس ۱۷: ۱۲۶).
۹	فعالیت و کار فکری	گاه ساعت‌ها فکر می‌کرد و به دنبال راه‌حل گشت (فارسی، سوم دبستان، درس ۱۷: ۱۰۹).
۱۰	فعالیت و کار طبیعی - جهانی	ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند... (فارسی، سوم دبستان، درس ۲۰: ۱۳۶).
۱۱	کار و تلاش شغلی	کشاورزان بسیار زحمت می‌کشند (تعلیمات اجتماعی، سوم دبستان، درس ۵: ۱۵).
۱۲	تلاش و فعالیت دینی	پیامبران سرشار از ایمان و یقین بودند و برای دست یافتن به هدف مقدس خویش، یعنی دعوت مردم به شناخت و عبودیت پروردگار، کوشش و پایداری می‌کردند (تعلیمات دینی، سوم راهنمایی، درس ۵: ۳۲).
۱۳	تلاش و کار سازمانی	این سازمان تلاش می‌کند... (فارسی، چهارم دبستان، درس ۴: ۲۳).
۱۴	تلاش، سعی و خسته نشدن در راه خدا و اسلام	می‌آدا از تلاش و کوشش در راه خدا خسته و سست شوید (آموزش قرآن، پنجم دبستان، درس ۱۲: ۹۸).
۱۵	فعالیت و کار سیاسی و اجرای عدالت	در نتیجه این تلاش‌ها، چندین حکومت مستقل در ایران به وجود آمد (تعلیمات اجتماعی، پنجم دبستان، درس ۸: ۱۰۰).
۱۶	فعالیت و کار بی‌ثمر، بی‌حاصل و منفی	عالم بی‌عمل به چه ماند؟... (فارسی، پنجم دبستان، درس ۲۲: ۱۱۰).

ادامه جدول ۵. مقوله‌های مربوط به مفهوم «کار»

ردیف	مقوله‌ها	گزاره‌های مرتبط
۱۷	فعالیت و تلاش جهادی	آنها با یاری سایر مسلمانان می‌کوشند تا انتقام خود را از تجاوزکاران بگیرند (تعلیمات اجتماعی، اول راهنمایی، درس ۲: ۱۳).
۱۸	عمل به وظیفه	سعی می‌کنیم با احساس مسئولیت، نظم و از خودگذشتگی به وظایف خود عمل کنیم (تعلیمات اجتماعی، اول راهنمایی، درس ۱۱: ۵۲).
۱۹	کار و کوشش راه رستگاری	هیچ فرد و جامعه‌ای به سعادت و رستگاری نمی‌رسد مگر با کار و کوشش، ایمان به خدا و ایثار و گذشت (تاریخ، اول راهنمایی، درس ۱: ۳).
۲۰	فعالیت و تلاش قومی	مردم استان‌های کرمانشاه و ایلام مردمی نجیب و باهوش و سخت‌کوش‌اند (فارسی، دوم راهنمایی، درس ۱۲: ۱۰۰).
۲۱	فعالیت و تلاش علمی	دانشمندان برای پی بردن به راز طبیعت رنج بسیار برده و سعی فراوان کرده‌اند (فارسی، دوم راهنمایی، درس ۲۰: ۱۶۲).
۲۲	کمک خداوند به کار و کوشش	خداوند تنها از طریق کار و کوشش به کمک ما می‌تابد (فارسی، سوم راهنمایی، درس ۱۴: ۹۶).

یافته‌ها

یافته‌های به دست آمده از پژوهش، بر اساس مقوله‌هایی که برای مفاهیم «کار» و «همت» در نظر گرفته‌ایم، به دست آمده و در نمودارهای مشخص به شرح ذیل بیان شده‌اند.

الف. مفهوم و ارزش «همت» و «کار» در کتاب‌های مقطع ابتدایی

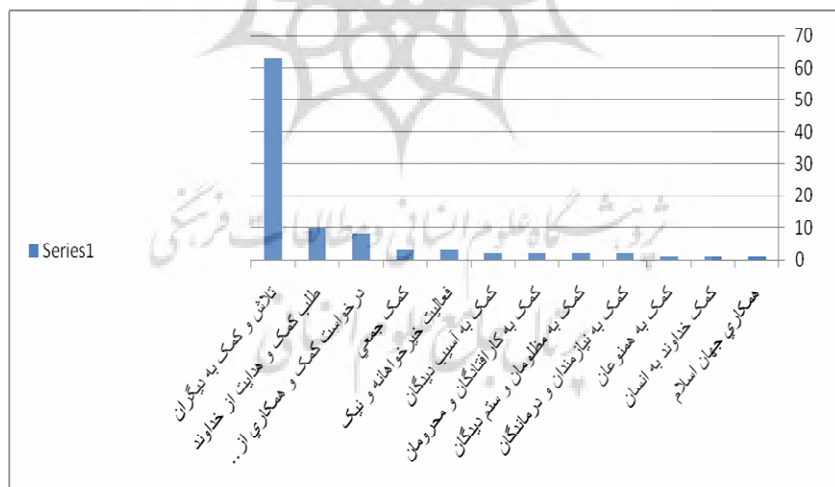
طبق پژوهش انجام شده، آمار بیانگر این است متغیری که در مقطع ابتدایی بیشترین میزان تکرار را دارد، متغیر «تلاش و کمک به دیگران» (به نسبت ۵۵/۸۸ درصد) است که نوعی از «همت» به حساب می‌آید. درباره متغیرهای مفهوم «کار» نیز «تلاش و جدیت فردی» بالاترین تکرار (به نسبت ۳۶/۸۴ درصد) را از مجموع ارزش‌های مربوط به این متغیر دارد.

ب. مفهوم و ارزش «همت» و «کار» در کتاب‌های مقطع راهنمایی

همچنین پژوهش نشان می‌دهد متغیری که در مقطع راهنمایی بیشترین میزان را دارد، متغیر «تلاش و کمک به دیگران» از مفاهیم مربوط به «همت» (به نسبت ۷۴/۲۹ درصد) است. همچنین متغیر «تلاش و کار جمعی» از مفاهیم مرتبط با «کار» بالاترین تکرار را (به نسبت ۲۲/۲۲ درصد) از مجموع متغیرهای مربوط دارد.

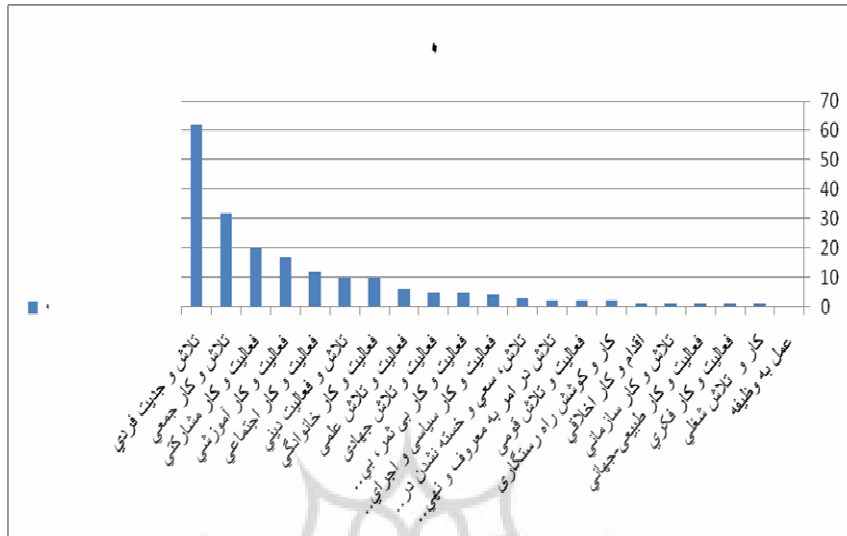
ج. مفهوم و ارزش «همت» و «کار» به تفکیک پایه‌های تحصیلی ابتدایی و راهنمایی

توجه به متغیرهای «همت» و «کار» به تفکیک پایه‌های تحصیلی نیز نشان می‌دهد که متغیر «تلاش و کمک به دیگران» بالاترین تکرار را (به نسبت ۶۴/۲۹ درصد) در مجموع پایه‌های دو مقطع تحصیلی دارد. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد متغیر «تلاش و جدیت فردی» (به نسبت ۳۱/۵ درصد) بالاترین نسبت را در مجموع پایه‌های دو مقطع تحصیلی دارد. نمودارهای (۲) و (۳) به ترتیب وضعیت مفاهیم «همت» و «کار» را به تفکیک پایه‌های تحصیلی ابتدایی و راهنمایی نشان می‌دهد.

نمودار ۲. میزان توجه به متغیرهای ارزش «خیرخواهی، کمک و همت»

به تفکیک پایه تحصیلی ابتدایی و راهنمایی

نمودار ۳. میزان توجه به متغیرهای ارزش «کار، تلاش و جدیت» به تفکیک

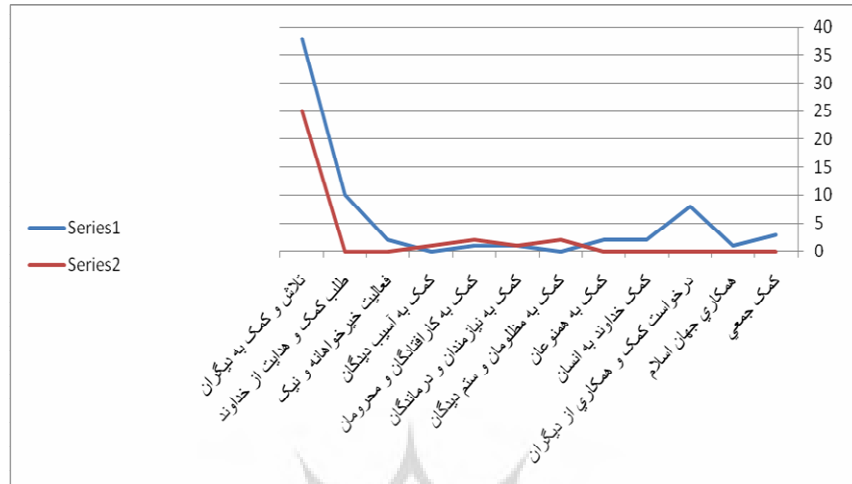
بایه تحصیلی ابتدایی و راهنمایی

د. مقایسه نسبت تکرار مفاهیم ارزشی «همت» و «کار» در دو مقطع تحصیلی

نمودارهای (۴) و (۵) به ترتیب نشان‌دهنده مقایسه نسبت تکرار مفاهیم ارزشی «همت» و «کار» هستند.

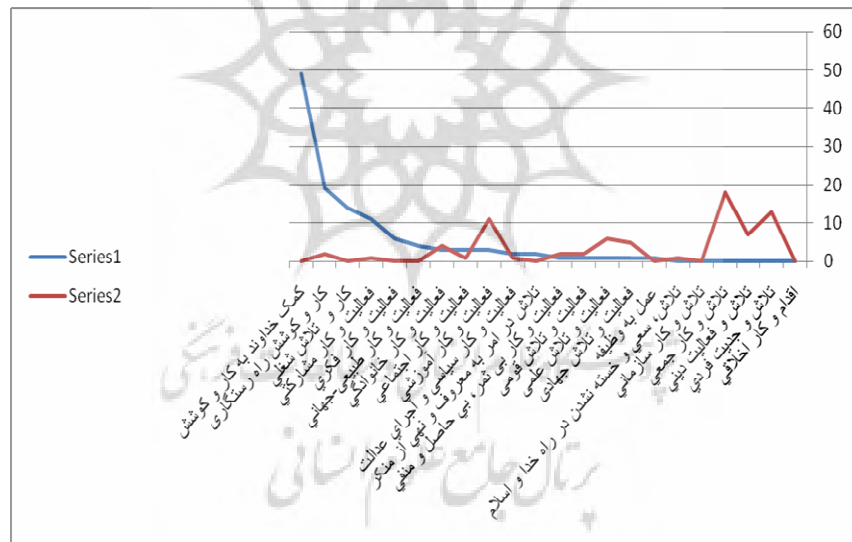
همان‌طور که در نمودار (۴) مشخص است، وضعیت تکرار مفاهیم مربوط به متغیر «همت» در هر دو مقطع تحصیلی تا حد زیادی شبیه یکدیگر است. به عبارت دیگر، تلاش شده در هر دو مقطع تحصیلی بر مفهوم «همت» به طور یکسان تأکید شود، در حالی که نمودار (۵) بیانگر وضعیت به شدت نامتعادل تکرار مفاهیم مربوط به متغیر «کار» در دو مقطع مزبور است.

❖ ۷۰. مطالعات فرهنگ - ارتباطات

❖ سال دوازدهم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۰

نمودار ۴. مقایسه جمع ارزش «همت» در دو مقطع ابتدایی و راهنمایی

نمودار ۵. مقایسه جمع ارزش «کار» در دو مقطع ابتدایی و راهنمایی

شایان ذکر است که در نمودارهای (۴) و (۵) منحنی که میزان (درصد) بیشتری دارد نشان‌دهنده مقطع ابتدایی و دیگری بیانگر مقطع راهنمایی است.

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر بر آن بوده‌ایم تا با تحلیل محتوا و بررسی ارزش‌های اخلاقی مربوط به دو متغیر «همت» و «کار» موجود در کتاب‌های درسی ابتدایی و راهنمایی قدمی در راه همکاری با برنامه‌ریزان درسی در جهت تربیت و آموزش بهینه دانش‌آموزان این دو مقطع در این دو زمینه مهم برداریم که مورد توجه رهبر معظم انقلاب بوده است.

نتایج تحلیل محتوا بیانگر آن است که از میان ۲۷ کتاب درسی مقاطع آموزشی ابتدایی و راهنمایی انتخاب شده برای انجام تحلیل محتوا که شامل ۶۹۵ درس در مقطع ابتدایی و ۴۷۵ درس در مقطع راهنمایی است، «خیرخواهی و کمک» (همت) و «جدیت و تلاش» (کار) دو متغیری بوده‌اند که بیشترین توجه را در کتاب‌های درسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی به خود معطوف کرده‌اند. اولین ارزش، گرچه همت و خیرخواهی فردی را مورد توجه قرار داده، اما می‌تواند گرایشی اجتماعی نیز به حساب آید.

دومین ارزش که مربوط به تلاش و کار فردی است، گرایشی فردی به شمار می‌آید که فراوانی زیاد آنها نشان‌دهنده تأکید کتاب‌های درسی بر هر دو جنبه فردی و اجتماعی است. یافته‌های مشروح‌تر این پژوهش به شرح ذیل می‌باشد:

۱. بازنمایی مفهوم «همت» در کتاب‌های ابتدایی

۱ - ۱. بیشترین تکرار از مجموع ارزش‌های مربوط به «همت» در کتاب‌های فارسی (۴۸/۵۳ درصد) و کمترین آن مربوط به کتاب *تعلیمات اجتماعی* (۱۱/۷۶ درصد) است. در کتاب‌های ریاضی و علوم تجربی نیز هیچ مفهوم مرتبطی مطرح نشده (صفر درصد)، دومین تکرار مربوط به کتاب *هدیه‌های آسمانی و کتاب کار* (۲۶/۴۷ درصد) و سومین تکرار مربوط به کتاب *آموزش قرآن* (۱۳/۲۴ درصد) است.

۲ - ۱. از مجموع ارزش‌های مربوط به «همت» در همه کتاب‌های ابتدایی، بیشترین تکرار مربوط به مفهوم «تلاش و کمک به دیگران» (۵۵/۸۸ درصد) و کمترین تکرار مربوط

۷۲ ❖ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

به مفهوم «کمک به آسیب‌دیدگان» (صفر درصد) است. دومین تکرار مربوط به مفهوم «طلب کمک و هدایت از خداوند» (۱۷/۶۵ درصد) و سومین تکرار مربوط به مفهوم «درخواست کمک و همکاری از دیگران» (۱۰/۳۰ درصد) است.

۲. بازنمایی مفهوم «کار» در کتاب‌های ابتدایی

۱ - ۲. بیشترین تکرار از مجموع ارزش‌های مربوط به «کار» در کتاب‌های فارسی (۵۸/۲۱ درصد) و کمترین آن مربوط به کتاب علوم تجربی (۱/۵۰ درصد) است و در کتاب ریاضی نیز هیچ مفهوم مرتبطی مطرح نشده (صفر درصد). دومین تکرار مربوط به کتاب تعلیمات اجتماعی (۲۲/۳۸ درصد) و سومین تکرار مربوط به کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار (۱۳/۴۳ درصد) است.

۲ - ۲. از مجموع ارزش‌های مربوط به «کار» در همه کتاب‌های ابتدایی، بیشترین تکرار مربوط به مفهوم «تلاش و جدیت فردی» (۳۶/۸۴ درصد)، دومین تکرار مربوط به مفهوم «فعالیت و کار مشارکتی» (۱۲/۷۸ درصد) و سومین تکرار مربوط به مفهوم «تلاش و کار جمعی» (۱۰/۵۳ درصد) است.

۳. بازنمایی مفهوم «همت» در کتاب‌های راهنمایی

۱ - ۳. بیشترین تکرار از مجموع ارزش‌های مربوط به «همت» در کتاب‌های فارسی (۳۷/۱۴ درصد) و کمترین آن مربوط به کتاب آموزش قرآن (۲/۸۶ درصد) است. در کتاب‌های ریاضی، علوم تجربی، جغرافیا، حرفه و فن و ریاضی نیز هیچ مفهوم مرتبطی مطرح نشده (صفر درصد). دومین تکرار مربوط به دو کتاب تعلیمات دینی و اجتماعی (۲۲/۸۶ درصد) و سومین تکرار مربوط به کتاب تاریخ (۸/۵۷ درصد) است.

۲ - ۳. از مجموع ارزش‌های مربوط به «همت» در همه کتاب‌های راهنمایی، بیشترین تکرار مربوط به مفهوم «تلاش و کمک به دیگران» (۷۴/۲۹ درصد) و کمترین تکرار مربوط به مفهوم «کمک به آسیب‌دیدگان» (۲/۸۸ درصد) است. دومین تکرار مربوط به مفهوم «فعالیت

بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های ... ❖ ۷۳

خیرخواهانه و نیک» (۸/۵۸ درصد) و سومین تکرار مربوط به دو مفهوم «کمک به نیازمندان و درماندگان» و «کمک به از کارافتادگان و محرومان» به نسبت (۵/۷۳ درصد) است.

۴. بازنمایی مفهوم «کار» در کتاب‌های راهنمایی

- ۱ - ۴. بیشترین تکرار از مجموع ارزش‌های مربوط به «کار» در کتاب‌های فارسی (۳۱/۳۳ درصد) و کمترین آن مربوط به کتاب عربی (۲/۴۱ درصد) است. در کتاب‌های ریاضی، جغرافیا، علوم تجربی، حرفه و فن هیچ مفهوم مرتبطی مطرح نشده است (صفر درصد).
- ۲ - ۴. از مجموع ارزش‌های مربوط به «کار» در همه کتاب‌های راهنمایی، بیشترین تکرار مربوط به مفهوم «تلاش و کار جمعی» (۲۲/۲۲ درصد)، دومین تکرار مربوط به مفهوم «تلاش و جدیت فردی» (۱۷/۳ درصد) و سومین تکرار مربوط به مفهوم «فعالیت و کار بی‌ثمر و بی‌حاصل و منفی» (۱۳/۶ درصد) است.

۵. بازنمایی مفهوم «همت» بر مبنای تفکیک پایه‌های تحصیلی

- ۱ - ۵. بیشترین تکرار از مجموع ارزش‌های مربوط به «همت» در پایه پنجم ابتدایی (۲۴ تکرار) و کمترین آن در سوم راهنمایی (۳ تکرار) است. در پایه اول ابتدایی هیچ مفهوم مرتبطی مطرح نشده است (صفر درصد).
- ۲ - ۵. از مجموع هر ارزش مربوط به مفهوم «همت» در مجموع پایه‌های تحصیلی ابتدایی و راهنمایی بیشترین تکرار مربوط به مفهوم «تلاش و کمک به دیگران» (۶۴/۲۹ درصد)، دومین تکرار مربوط به مفهوم «طلب کمک و هدایت از خداوند» (۱۰/۲۱ درصد) و سومین تکرار مربوط به مفهوم «درخواست کمک و همکاری از دیگران» (۸/۱۶ درصد) است.

۶. بازنمایی مفهوم «کار» بر مبنای تفکیک پایه‌های تحصیلی

- ۱ - ۶. بیشترین تکرار از مجموع ارزش‌های مربوط به «کار» در پایه چهارم ابتدایی (۴۰ تکرار)، دومین تکرار در پنجم ابتدایی و دوم راهنمایی (۳۳ تکرار) و سومین تکرار در پایه

۷۴ ❖ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

سوم ابتدایی (۲۸ تکرار) است.

۲ - ۶. از مجموع هر ارزش مربوط به مفهوم «کار» در مجموع پایه‌های تحصیلی ابتدایی و راهنمایی بیشترین تکرار مربوط به مفهوم «تلاش و جدیت فردی» (۳۱/۵ درصد)، دومین تکرار مربوط به مفهوم «تلاش و کار جمعی» (۱۶/۲۴ درصد) و سومین تکرار مربوط به مفهوم «فعالیت و کار مشارکتی» (۱۰/۱۵ درصد) می‌باشد.

۷. وضعیت بازنمایی مجموع مفاهیم مرتبط با «همت» در کتاب‌های ابتدایی

۱ - ۷. میزان و وضعیت بازنمایی ارزش‌های مرتبط با مفهوم «همت» با افزایش پایه از اول تا پنجم ابتدایی افزایش پیدا می‌کند.

۲ - ۷. میزان و وضعیت بازنمایی ارزش‌های مرتبط با کار نیز تقریباً با افزایش پایه از اول تا پنجم ابتدایی افزایش می‌یابد، با این تفاوت که این بازنمایی تا چهارم ابتدایی افزایش یافته و سپس در پایه پنجم ابتدایی کمی کاهش پیدا می‌کند.

۸. وضعیت بازنمایی مجموع مفاهیم مرتبط با «همت» و «کار» در کتاب‌های راهنمایی

۱ - ۸. میزان و وضعیت بازنمایی ارزش‌های مرتبط با مفهوم «همت» از پایه اول تا دوم راهنمایی افزایش و سپس در سوم راهنمایی کاهش پیدا می‌کند.

۲ - ۸. میزان و وضعیت بازنمایی ارزش‌های مرتبط با مفهوم «کار» از پایه اول تا دوم راهنمایی افزایش و سپس در سوم راهنمایی کاهش پیدا می‌کند.

به عبارت دیگر، مجموع ارزش‌های مرتبط با مفاهیم «همت» و «کار» در راهنمایی از پایه اول تا دوم افزایش و در پایه سوم راهنمایی کاهش می‌یابد.

۹. رابطه نظریه‌های انگیزش با بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های درسی

۱ - ۹. سه نظریه «ویژگی‌های فردی»، «عزم و تصمیم‌گیری فردی» و «ارزش‌گذاری شخصی انگیزه» بیشترین ارتباط را درباره تشویق و جهت‌دهی دانش‌آموزان به انگیزه‌های مربوط به

«همت» و «کار» دارد.

۲ - ۹. در مقطع ابتدایی بیشترین تکرار از مجموع ارزش‌های مرتبط با «همت» در همه پایه‌های تحصیلی مربوط به «تلاش و کمک به دیگران» است که با نظریه «ارزش‌گذاری شخصی انگیزه» و تقویت این انگیزه با مثال‌ها و گزاره‌های متفاوت در کتاب‌های درسی انجام شده است.

درباره مجموع ارزش‌های مرتبط با «کار» نیز مفهوم «تلاش و جدیت فردی» که بیشترین تکرار را دارد، با نظریه‌های «ویژگی‌های فردی» و «عزم و تصمیم‌گیری فردی» همخوانی دارد و مطالعه گزاره‌های مرتبط نیز نشان‌دهنده حرکت آموزشی به سمت تقویت این انگیزه است.

۳ - ۹. در مقطع راهنمایی، بیشترین تکرار از مجموع ارزش‌های مرتبط با «همت» در همه پایه‌های تحصیلی مربوط به «تلاش و کمک به دیگران» است.

درباره مجموع ارزش‌های مرتبط با «کار» نیز مفهوم «تلاش و کار جمعی» که بیشترین تکرار را دارد، با نظریه «ارزش‌گذاری شخصی انگیزه» همخوانی دارد و بررسی‌های انجام شده درباره گزاره‌های مختلف نیز همین موضوع را تأیید می‌کند.

۱۰. ارزیابی کلی وضعیت بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های درسی

۱ - ۱۰. در مقطع ابتدایی و درباره مفهوم «همت» بیشترین تأکید بر روی «تلاش و کمک به دیگران» است، در حالی که درباره مفهوم «کار» بیشترین تأکید بر روی «تلاش و جدیت فردی» است. به عبارت دیگر، تلاش شده ضمن تأکید بر تقویت انگیزه‌های فردی در ایجاد روحیه تلاش و کار در دانش‌آموزان، تقویت انگیزه‌های مربوط به «تلاش و کمک به دیگران» نیز فراموش نشود. در اینجا می‌توان گفت که به‌کارگیری ترکیبی از نظریه‌های محرک انگیزش همان‌طور که گفتیم، مورد توجه بوده است.

۲ - ۱۰. در مقطع راهنمایی و درباره مفهوم «همت» بیشترین تکرار مربوط به مفهوم

۷۶ ❖ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

«تلاش و کمک به دیگران» به نسبت ۷۴/۲۹ درصد است. در حالی که درباره مفهوم «کار» بیشترین تأکید بر «تلاش و کار جمعی» است (به نسبت ۲۲/۲۲ درصد). به عبارت دیگر، اگر در مقطع ابتدایی باید انگیزه‌های فردی را تقویت کنیم و نوعی از «خودتکایی» مورد نیاز را در دانش‌آموزان ایجاد نماییم، در مقطع راهنمایی باید این حرکت را بیشتر در جهت «جمعی» تقویت کرده و بنابراین، بیش از آنکه بر روی تلاش فردی تأکید کنیم بر تلاش و کار جمعی تأکید شده است.

طبق نظریه‌های روان‌شناسی^۱ کودک با افزایش سن می‌تواند مفاهیم جمعی (نگاه جمعی) را جایگزین مفاهیم مرتبط به خود (نگاه فردی) کند. علاوه بر این، تحقیقات پیاژه نشان می‌دهد که «چنانچه رشد وجدان و اخلاق در اطفال طی دوره سوم کودکی به وجود نیاید و معیارهای درست و نادرست ظاهر نشود، نوجوانان و بزرگسالان آینده در رابطه با رعایت حدود مسائل اخلاقی دچار مشکل خواهند شد» (باهنر، ۱۳۸۲: ۵۳).

بنابراین توجه کتاب‌های درسی آموزشی به مسائل اخلاقی به‌ویژه در مقطع راهنمایی اهمیت ویژه‌ای دارد و می‌تواند در رشد وجدان کودکان از حساسیت بیشتری برخوردار باشد. در این زمینه می‌توان گفت با توجه به اینکه کتاب‌های فارسی هر دو مقطع ابتدایی و راهنمایی دارای بیشترین فراوانی از نظر ارزش‌های اخلاقی است و از طرفی، این کتاب‌ها به دلیل داشتن مطالب متنوع و اصولاً جذاب با استفاده از داستان، شعر و... در جذب کودکان بیشترین نقش را دارند، افزایش اشاره‌های موجود درباره ارزش‌های اخلاقی می‌تواند نوعی از «تحریک مستمر وجدان»، طبق دیدگاه پیاژه، را به دنبال داشته باشد که در خلق رابطه‌ای منطقی میان کودک و اخلاق تأثیرگذار باشد.

برخلاف این مسئله می‌توان گفت که برخی از ارزش‌ها در کتاب‌های مختلف همان طور که جدول‌های مربوط نیز نشان می‌دهند، دارای نوسان‌های فراوان بوده که برخی از آنها نیازمند تجدیدنظر است.

۱. (رجوع کنید به نظریه‌های «پیاژه» (۱۹۷۱) و «برک» (۱۳۸۶))

منابع و مأخذ

- باستانی، سوسن، (۱۳۸۷). *جنسیت، فرهنگ، ارزش‌ها و نگرش‌ها*، چاپ اول، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- باهنر، ناصر، (۱۳۸۲). *آموزش مفاهیم دینی همگام با روان‌شناسی رشد*، چاپ سوم، تهران: امیرکبیر.
- بی، ارل، (۱۳۸۸). *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، ترجمه رضا فاضل، جلد اول، تهران: سمت.
- بیرو، آلن، (۱۳۷۰). *دایره‌المعارف علوم اجتماعی*، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: کیهان.
- پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، (۱۳۸۰). وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر طرح‌های ملی.
- دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۵۲). *لغت‌نامه دهخدا*، سازمان لغت‌نامه، دانشگاه تهران.
- توسلی، غلامعباس، (۱۳۷۵). *جامعه‌شناسی کار و شغل*، چاپ اول، تهران: سمت.

❖ ۷۸ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

- صادق‌زاده، علیرضا و مهرداد احمدی، (۱۳۸۷). «اكتساب پنهان متغیری اساسی و مؤثر بر کیفیت زندگی فراگیران»، *ماهنامه مهندسی فرهنگی*، سال دوم، شماره ۱۹ و ۲۰ مرداد و شهریور.
- قریشی، شریف، (۱۳۶۶). *کار و حقوق کارگر*، ترجمه ادیب لاری و محصل یزدی، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- قورچیان، نادرقلی و فروغ تن‌ساز، (۱۳۷۴). *تحولات برنامه درسی به عنوان یک رشته تخصصی از جهان باستان تا امروز*، چاپ اول، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.
- کتاب‌های درسی ابتدایی و راهنمایی (کتاب درسی الکترونیک)، ۱۳۸۸ - ۱۳۸۷، رادنگار نوین.
- کریپندورف، کلوس، (۱۳۸۶). *تحلیل محتوا: مبانی روش‌شناختی*، ترجمه هوشنگ نایبی، چاپ سوم، تهران: نی.
- کرلینجر، فرد، ان، (۱۳۷۴). *مبانی پژوهش در علوم رفتاری*، ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی‌زند، آوای نور.
- کوی، لوتان، (۱۳۷۵). *آموزش و پرورش تطبیقی*، ترجمه محمد یمنی‌دوزی سرخابی، چاپ اول، تهران: سمت.
- لورا ای، برک، (۱۳۸۶). *روان‌شناسی رشد*، ترجمه یحیی سیدمحمدی، ارسباران.
- محسنیان‌راد، مهدی، (۱۳۷۷). *تحلیل محتوای چهل سال متون آموزش روزنامه‌نگاری*، چاپ اول، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- محمدی، اصغر، (۱۳۸۹). «کار از دیدگاه حضرت علی (علیه السلام)»، سایت TCT.IR: به نشانی www.tct.ir/home/fa/search.php?idnews=13738&=
- میک، رونالد، (۱۳۵۸). *پژوهشی در نظریه ارزش-کار*، ترجمه م. سوداگر، تهران: پازند.
- *نهج البلاغه*، (۱۳۷۹). ترجمه محمد دشتی، چاپ پنجم، قم: مشرقین.
- واشقانی فراهانی، ماشاءالله، (۱۳۷۹). *بررسی و تحلیل محتوای کتاب درسی علوم پایه اول کودکان کم‌توان ذهنی و مقایسه آن با کتاب درسی علوم پایه اول کودکان عادی*، تهران: پژوهشکده کودکان استثنائی.

بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های ... ❖ ۷۹

- یارمحمدیان، محمدحسین، (۱۳۷۷). *اصول برنامه‌ریزی درسی*، چاپ اول، یادواره کتاب.

- یوسفی، نریمان، (۱۳۸۳). *شکاف بین نسل‌ها*، تهران: جهاد دانشگاهی، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی.

- Atkinson, J. W. (1957). "*Motivational determinants of Risk-taking*", *Psychological Review*, 64, 359-372.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. New Jersey: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Barber, B. L., Eccles, I. S., & Stone, M. R. (2001). "Whatever happened to the jock, the brain, and the princess?" Young adult pathways linked to adolescent activity involvement and social identity. *Journal of Adolescent Research*, 16,429-455.
- Bardin L. (1977). *L'analyse de contenu*. P.U.F. Paris.
- Berelson, Bernard (1952). *Content Analysis in Communication Research*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Brightman, Edgar. S. (1970). *The Evolution of Values*, Studies in Sociology, New York, Augustus M. Kelly.
- Covington, M. V. (2002). "Rewards and intrinsic motivation: A needs-based developmental perspective". In E Pajares & T. Urdan (Eds.), *Academic motivation of adolescents*. Greenwich, CT: Information Age.
- Deci, E. L., Schwartz, A. J., Sheinman, L., & Ryan, R. M. (1981). "An instrument to assess adults' orientations toward control versus autonomy with children: Reflections on intrinsic motivation and perceived competence". *Journal of Educational Psychology*, 73,642-650.
- Dweck, c., & Leggett, E. (1988). "A social-cognitive approach to motivation and personality". *Psychological Review*, 95, 256-273.
- Feather, N. T. (1975). *Value in Education and Society*, Now York, Free Press.
- Green, J., Martin, A., & Marsh, H. W. (2007). "**Motivation and engagement in English, mathematics and science high school subjects: Towards an understanding of multidimensional domain specificity**", *Learning and Individual Differences*, 17, p. 269-279.
- Hahler, M. (2001). "**Theory and Method in the Comparative Study of Values: Critique and Alternative to Inglehart**", *European Sociological*

- Review, Vol. 18, No. 2: 139-158. - Ingelhart, R. (1977). "**The Silent Revolution: Changing Values and Political Style**", Princeton University Press.
- Kanty, M. & Dunhamsh, A. (1997). "**Difference in Value and Attitude over the Life Course**", Sociological Spectrum, Vol. 17, 177-198.
  - Kluckhohn, C. K. M. (1951). "**Values and Value Orientations in the Theory of Action**", in: T. Parsons & E. Shils, *Towards A General Theory of Action*, Harward University Press.
  - La Guardia, J. G., & Ryan, R. M. (2002). "**What adolescents need: A self determination theory perspective on development within families, school, and society**". In F. Pajares & T. Urdan (Eds.), *Academic motivation of adolescents: Vol. 2* (pp. 193-219). Greenwich, CT: Information Age.
  - Martin, A. J. (2007). "**Examining a multidimensional model of student motivation and engagement using a construct validation approach**". *British Journal of Educational Psychology*, 77,413-440.
  - Martin, A. J. (2008a). "**Enhancing student motivation and engagement: The effects of a multidimensional intervention**". *Contemporary Educational Psychology*, 33, 239-269.
  - Martin, A. J. (2008b). "**Motivation and engagement in music and sport: Testing a multidimensional framework in diverse performance settings**". *Journal of Personality*, 76, 135-170.
  - Martin, Andrew and Dowson, M. (2009). "**Interpersonal Relationship, Motivation, Engagement and Achievement: Yields for Theory, Current Issues and Educational Practices**", Review of Educational Research, Spring 2009, Vol. 79, No. 1, p. 327 365. (<http://rer.aera.net>)
  - McClelland, David C. (1961). *The Achieving Society*, D. Van Nostrand Company, INC.
  - McInerney, D. M., & Van Etten, S. (2004). *Big theories revisited*. Greenwich, CT: Piaget, j. (1971). *Biology and Knowledge*, Chicago, University of Chicago press.
  - Reeve, 1., Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2004). "**Self-determination theory: A dialectical framework for understanding sociocultural influences on student motivation**". In D. McInerney & S. Van Etten (Eds.), *Big theories revisited* (pp. 31-60). Greenwich, Cf: Information Age.
  - Robinson, N. S. (1995). "**Evaluating the nature of perceived support and its relation to perceived self-worth in adolescents**". *Journal of Research on Adolescence*, 5, 253-280.
  - Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*, New York: Free Press.

بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های ... ❖ ۸۱

- Sastra, F. (2009). *A Content Analysis on English* e-Book for Junior High School Grade VII, English In Focus.
- Schell, D. Bruning, R., & Colvin, C. (1995). "Self-efficacy, attribution, and outcome expectancy mechanisms in reading and writing achievement: Grade-level and achievement level", *Journal of Educational Psychology*, 87, 386-398.
- Schunk, D. (1991). *Goal Setting and Self-regulation: A Social Cognitive Perspective on Self-regulation*, In: M. Maehr & P. R. Pintrich (Eds.). *Advances in Motivation and Achievement* (pp. 85-113), Greenwich, CT: JAI Press.
- Schunk, D. H., & Miller, S. D. (2002). "Self-efficacy and adolescents' motivation". In F. Pajares & T. Urdan (Eds.), *Academic motivation of adolescents* (p. 29-52). Greenwich, CT: Information Age.
- Smith, M. B. (1963). "Personal Values in the Study of Lives", in: R. W. White (Ed.). *The Study of Lives*, New York: Atherton Press.
- Titus, Harold. H. (1981). *Research Methods in Mass Communication*, London: Engle Woods, N. G. Printed Hall Inc.
- Weber, M. (1981). *From Max Weber*, Edited by H. H. Gerth and C. Wright Mills, Oxford University Press. In M. Borojourni (1996).
- Weiner, B. (1986). *An Attributional Theory of Motivation and Emotion*, New York: Springer-Verlag.
- Weiner, B. (1994). "Integrating social and personal theories of achievement striving". *Review of Educational Research*, 64, 557-573.
- Wentzel, K. R. (1999). "Social- motivational processes and Interpersonal relationships: Implications for understanding motivation at School", *Journal of Educational Psychology*, 91, p. 76-97.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی